

**A retorika és mögöttes területei. Megjegyzések Wacha Imre:
A korszerű retorika alapjai 1-2 című könyvéről
Szemimpex Kiadó, Budapest, 1995.**

1. A tudományos gondolkodás történetében nagyon gyakori vagy majdnem törvényszerű jelenség, hogy a szóban forgó kutatási tárgy egyes kérdései korszakonként háttérbe szorulnak, és olyanok kerülnek az érdeklődés középpontjába, amelyeket az adott korszak paradigmája stratégiai jelentőségűeknek tart. Akármelyik tudományterület bőséges példaanyagot szolgáltat ennek a megállapításnak a bizonyítására. A 20. századi tudományos gondolkodásban bekövetkezett mélyreható változások a nyelvtudományban is erőteljesen éreztették hatásukat, és azt eredményezték, hogy a nyelvtudomány illetékességi köre meglehetősen kiszélesedett, és tekintélye is megnőtt azáltal, hogy szemléletmódja révén a kibernetika, a kommunikációelmélet, a matematika, a logika, a szemiotika és részben a pszichológia mellett az úgynevezett szolgáltató tudományok sorába lépett. A nyelvtudomány a tudományos gondolkodásban lezajlott gyökeres változások következtében olyan státusra tett szert, mely módszert és szemléletmódot kölcsönöz más tudományos területeknek, miközben ő maga is hasznosítja azokat az eredményeket, melyeket az idézett területek biztosítanak számára, ezáltal is tökéletesítve és árnyalva szemléletmódját. Ezeknek a kölcsönhatásoknak a következtében vált lehetővé az, hogy a nyelvtudomány eredményes kapcsolatokat építhessen ki a legkülönbözőbb tudományterületekkel, elegendő, ha csupán az interdiszciplináris kapcsolataira gondolunk, vagy a szemiotikával, logikával és más tudományos diszciplínákkal kiépített kapcsolatait vesszük számba. Nem kétséges, hogy a határtudományok kialakulása – melyet a 20. századi nyelvtudomány történetében megelőzött a nyelvtudomány viszonylagos önállósága megteremtésének (SAUSSURE és a strukturális nyelvészeti irányzatok) és a generatív nyelv szemlélet térhódításának a korszaka – századunk nyelvtudománya érettségének és életképességének egyik maradandó bizonyítéka.

2. Említettem, korszakonként változik a tudományos stratégia, ami azzal a nem kívánt következménnyel is járhat, hogy bizonyos kérdések vizsgálata vagy esetleg egyes tudományos diszciplínák iránti érdeklődés erősen elhalványul, az illetékességi körükbe tartozó kérdések vizsgálata ily módon másodrendűvé válik, a tudományos érdeklődés perifériájára szorul. A retorika – a korszerűen értelmezett retorika –, melyet a későbbiekben bizonyítandó, ma már nyugodtan tekinthetünk interdiszciplináris jellegű stúdiumnak – a 20. század bizonyos korszakaiban – enyhén fogalmazva nem mindig állt a kutatás, az érdeklődés középpontjában, sőt száműzetésben is része volt. Ám a hatvanas évek elejétől, de főleg a hatvanas-hetvenes évek fordulójától kezdve, midőn a strukturalizmus, valamint a generatív nyelv szemlélet kizárólagosságának és csalhatatlanságának ellenhatásaként – a kommunikációelméleti kutatások kibontakozásának és sok más, itt nem részletezhető tényező hatására – sorra jelennek meg olyan új tudományos elgondolások és irányzatok, pontosabban: olyan határtudományi területek körvonalai rajzolódnak ki, mint a szociolingvisztika, a szövegtan vagy még előbbről a pszicholingvisztika, amelyek kedvező talajt teremtenek a retorika és a stilisztika reneszánsza számára. Voltaképpen tehát a gyökereivel a klasszikus ókorba visszanyúló retorika (lásd ADAMIK TAMÁS utószavát és jegyzeteit ARISZTOTELÉSZ: *Rétorika* című művében, Budapest, Gondolat, 1982. 233-304) neoreneszánszát közvetve vagy közvetlenül segítették a hat-

vanás évek után intézményesült tudományos irányzatok (lásd az iménti felsorolást), de utalhatunk a hermeneutikai vizsgálatokra, a szemiotikai kutatásokra a beszédaktus-elméletre, a nyelvpragmatikára, a cselekvéseméletre vagy a kognitív szférán belül kibontakozó elgondolásokra. Természetesen nem hagyhatjuk figyelmen kívül e felsorolásból a stilsztyikát sem, nem csupán azért nem, mert a klasszikus arisztotelészi retorika elképzelhetetlen a stilsztyika nélkül, hanem azért sem, mert a korszerű stilsztyika is új szempontokkal gazdagíthatja a korszerű retorikát.

3. WACHA IMRE kétkötetes *A korszerű retorika alapjai* című művét tekinthetjük úttörő jellegű munkának, vagy egy nagyon jól sikerült szintézisnek. Mindkét minősítés pozitív kicsengésű. Úttörő jellegű munkának tekinthetjük annak ellenére is, hogy az utóbbi években – nagyjából a hatvanas-hetvenes évektől errefelé – viszonylag elég szép számban jelennek meg retorikai kézikönyvek (lásd WACHA könyvének 2. kötete végén az irodalmi jegyzéket), ám WACHA munkáját szemléletmódja, széles körű kitekintése, a nagy összefüggések feltárása és láttatása tekintetében föltétlenül újszerűnek és eredetinek tartjuk, és ezért előkelő hely illeti meg a magyar retorikai szakirodalomban, ami korántsem kérdőjelezi meg a korábbi korszakok színvonalán álló és követelményeinek megfelelő retorikai termés eredményeit. Azért nevezhetjük szintézisnek, mert szilárd kommunikációelméleti alapokon mozogva, olyan retorikai koncepciót dolgozott ki és tárt a közönség és a szakterület művelői elé, amely magában foglalja az általános szerkesztéstan, a korszerű szövegtan és stilsztyika, a pragmatika, az érvelés és meggyőzőségeket a társadalmi valósághoz és a legkülönbözőbb tudományos területekhez kapcsolja. WACHA IMRE munkájának nagy érdeme, hogy ezt a széles összefüggésrendszert olyan egységes, harmonikus egészként mutatja be, amelyben – mint élő szervezetben – minden szervnek, résznek megvan a maga funkciója, egyik a másik nélkül nem létezhet és nem működhet, s ily módon az egész retorikai koncepciója nem a részek, az imént említett tudományos területek főbb mozzanatainak mechanikus egymásutánisága vagy egymásmellettsége, hanem annál jóval több és lényegesebb: egy új minőség, amit a szerző úgy ért el, hogy a megfelelő diszciplinák adatait nem „egymás mellé rakva” („egymás mellé tanulva”) alakította ki retorikai koncepcióját, hanem azoknak ismeretelméleti velejüket felfogásához igazítva, *egységbe* állítva tárja elénk (lásd FÁBIÁN ERNŐ: Az ígélet iskolája, in: Németh László: *Pedagógiai írások*, Bukarest, Kriterion. 1980. 13-14). Ez az egységbe állítás a legjellemzőbb és legméltányolandóbb érdeme WACHA IMRE úttörő munkájának és szintézisének.

4. Egy retorikai munka szerzőjétől sokan joggal elvárják, hogy bevezetőjében – ha még oly röviden is – szóljon a korábbi korok retorikáiról és retorikaszemléletéről, hogy az olvasó világos képet nyerhessen azokról a változásokról és szemléletbeli módosulásokról, amelyek időnként szükségessé teszik/tehetik az új felfogások kialakítását és ismertetését. Jogosan vádolhatnánk WACHA IMRÉT azzal, hogy ő nem ezt az utat követi, de nem tesszük. Neki ugyanis más volt és más a célja. Az itt megfogalmazott esetleges kifogást azzal enyhíti, hogy a megfelelő szakirodalomra hivatkozik – főleg a VÍGH ÁRPÁD *Retorika és történelem* (Gondolat, 1981.) című munkájára, melyben a szerző bemutatja és értékeli a magyar retorikai irodalmat, de utal TREMMEL FLÓRIÁN *Igazságügyi retorika* (Tankönyvkiadó, 1985.) és GÁSPÁRI LÁSZLÓ *Retorika* (Tankönyvkiadó, 1987.) című könyvére, melyekben megtalálhatók a retorika történetére, a retorikai mű-

fajok kialakulására és összefüggéseire vonatkozó adatok. (A bibliográfiai kérdésekre a továbbiakban még visszatérek.)

WACHA IMRE retorikája nem a klasszikus értelemben vett retorika, bár annak minden lényeges mozzanata és összetevője benne van munkájában. Ha mégis csupán egy szóval akarnánk érzékeltetni a klasszikus retorika felfogásmódjától való eltérését, akkor ezt a munkát nyugodtan nevezhetnénk 'rendhagyó' alkotásnak. Ebben a 'rendhagyó' jellegében látom WACHA IMRE retorikájának korszerűségét, ezért nem epitheton ornans a címben szereplő 'korszerű' jelző, nem a divatnak áldozott vele a szerző, hanem alkotásának a leglényegét fejezte ki vele. Tehát WACHA retorikájának a korszerűsége, a korhűsége abban áll, hogy a 20. század legvégének a tudományos és társadalmi igényeit kívánja kifejezni és kielégíteni. Retorikájában az elmélet mellett erőteljesen a gyakorlat is munkál, elgondolását az a törekvés hatja át, hogy – parafrázálja a szerző megállapítását – a közélet szónokainak a beszédeiben ne csak a szöveg szólaljon meg, hanem a gondolat is. A gondolatnak ez a megszólaltatása egyik legfőbb célja WACHA IMRE alkotásának, és ha okadatolt megállapításait elfogadjuk, akkor közéleti szónokaink beszédeiben nemcsak a szöveg, hanem a gondolat is megszólal.

5. A könyv szerzője jó három évtizedes tudományos és oktatói tevékenysége során, melyet az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársaként a nyelvtudomány művelésében és a Magyar Rádió bemondóinak oktatásában fejtett ki, valamint a Péchy Blanka alapítványa gondozásában megrendezett Kazinczy-versenyek bíráló bizottsági tagjaként, olyan tapasztalatokra tett szert, főleg a hetvenes évek közepétől rendszeressé váló retorikai tanfolyamokon, melyek arra ösztönözték, sőt mi több, talán arra kényszerítették, hogy e területeken szerzett gazdag ismereteit és tapasztalatait másokkal is megossza. WACHA IMRE így vall tapasztalatairól és benyomásairól: „A kisközélet szónokainak beszédeit, szereplését elemezve rájöttünk, hogy frázisosságuk, semmitmondásuk oka a retorikai és kommunikációs alapismeretek szinte teljes hiánya, egyfajta gondolatlanság és a gondolkodásmód hibái. Kollégáimmal több könyvvel próbáltunk segítséget nyújtani a hiányok megszüntetésére. Most közreadott munkámban 30 éves beszéd- és retorikaoktatói tapasztalataimat próbálom összefoglalni: alapfeltételeit és alapkövetelményeit annak, hogy bátran léphessünk a közélet nyilvánossága elé: jól készüljünk fel a szerepre, és gondolataink sorát annak a megnyilatkozási műfajnak, alkalomnak és beszédhelyzetnek megfelelően szerkesszük meg, rendezzük el, amelyben hallgatóink elé akarjuk tárnunk őket” (1-2. kötet hátsó borítólap).

6. Ebből a viszonylag hosszabb idézetből két nagyon lényeges következtetést vonhatunk le, ami az eddigi megállapításainkat is alátámasztja. Először is a retorika, a szónoklattan vagy a közéleti beszéd jelentéstartalma az utóbbi évtizedekben lényegesen megváltozott, ami egyenes következménye annak, hogy a társadalom életében is mélyreható változások mentek végbe, olyan jellegű változások, melyek a nyilvánosságnak, a közéletnek és az élősónak, a nyelvnek a szerepét rendkívüli módon megnövelték, viszont az emberek többségének a nyilvánosság előtti, a közéleti szerepléshez szükséges ismeretei vagy teljesen hiányoztak, vagy jobbik esetben is nagyon hézagosak voltak. Tehát valamilyen módon pótolni kellett/kell ezt a nagyfokú tájékozatlanságot, száműzni kell a közéletből a frázisosságot és a semmitmondást, ez csak a kommunikációs alapismeretek elsajátításával lehetséges. Ezt az igen felelősségteljes munkát végzi el WACHA IMRE retorikája első kötetének tekintélyes terjedelmű részében.

A retorika jelentéstartalmának lényeges módosulása azt is jelenti, hogy napjainkban – a kor követelményeinek megfelelően – a retorikát nem csupán a szó klasszikus értelmében vet szónoklattanként értelmezik, hanem egyre inkább a *nyilvánosság előtti megszólalás tudományaként* szokták emlegetni, ami egy lényeges *szemléletváltásnak* a jele. WACHA a retorika jelentéstartalmának megváltozása, bővülése nyomán a diszciplína lényegét a következőkben látja: „Ilyenformán a retorika tulajdonképpen nem más, mint a *közérdekű kérdésekkel foglalkozó hasznos közéleti megnyilatkozások előkészítésének, a közélet nyilvánossága előtti és a közösség számára, az ő céljaik érdekében és szolgálatában való gondolkodásnak (mégpedig logikai és nyelvi gondolkodásnak) az elméleti és gyakorlati tudománya: az a tudomány, mely ezen túl az ilyen gondolatok kifejtésének, kifejezésének, átadásának, átvételének, cseréjének, azaz az igényes, kulturált kommunikációnak az ismereteire tanít meg.*” (24-25, a kiemelés WACHÁTól származik.)

WACHA alkotásának értékelésekor hangsúlyoznunk kell a pragmatikai szempontok következetes érvényesítését, aminek ő maradéktalanul eleget tesz, még akkor is, ha ezt külön nem hangsúlyozza. Retorikai-kommunikációelméleti felfogásában föltétlenül érvényesíti, figyelembe veszi a közéleti megnyilatkozás pragmatikus és kontextuális oldalait, ezáltal a szituációs kontextus (context of situation – BRONISLAW MALINOWSKI) támasztotta követelményeknek megfelelően a kommunikatív kompetencia érvényesítésével/érvényesülésével véli eredményesnek és hatásosnak a „nyilvánosság előtti megszólalást”. Ezzel a WACHA retorikai és kommunikációelméleti felfogásából kihámozható megállapítással teljes mértékben egyetérthetünk, s retorikai-kommunikációelméleti koncepciója itt érintkezik a szociolingvisztikával, de említhetjük a retorikában, a kommunikációban oly lényeges pszicholingvisztikai mozzanatokat is.

Az idősebb nemzedék tagjai, akiknek még megadatott az a lehetőség, hogy a klasszikus retorikai ismereteknek egy jelentős részét gimnáziumi és egyetemi tanulmányaik során elsajátíthatták, nagyon jól tudják, hogy ezeknek az ismereteknek igen jelentős részét az érveléstechnika és a „meggyőzőslélektan” képezte. WACHA IMRE retorikájában is van érveléstechnikai és meggyőzőslélektani tudnivaló, ám ő, minthogy tágabban értelmezi a retorika fogalmát, a fő hangsúlyt nem ezekre a mozzanatokra helyezi, de ehhez nyomban tegyük hozzá: a megfelelő helyen jelentőségükhöz mérten igényesen kezeli ezeket a kérdéseket is, tehát felfogásából következően sem szorulhatnak háttérbe, hiszen a szónoki beszéd hatásosságának elengedhetetlen feltételei.

7. Az eddigi általános elvi és módszertani megállapítások után vessünk egy futó pillantást magára a két kötetre, és legalább felsorolásszerűen utaljunk a könyv tartalmára, hogy az olvasó egy általános képet alkothasson magának a korszerű retorikával összefüggő kérdések gazdagságáról. Az első kötet egy Bevezetőből és hét fejezetből áll, ezek a következők: 1. Mi a retorika? A retorika fogalmáról; 2. A nyilvánosság előtti megszólalás alapelvei; 3. A kommunikáció sikerének (elő)feltételei; 4. A kommunikáció főbb formái; 5. A közéleti beszéd, a nyilvánosság előtti megszólalás meghatározói (determinálói); 6. A felkészülés – A nyilvános szereplés előkészítése – Az inventio; 7. Az anyag elrendezése, megszerkesztése – A dispositio; a második kötet részei: 8. Az élőszóbeli (beszélt) és az írott megszólalás és megnyilatkozásfajták főbb típusai, műfajai és szerkezeti, tartalmi sémái; 9. A jó fogalmazás alapelvei – A kifejezés – elocutio; 10. A kommunikáció eszköztára; 11. Navigare necesse est! Irodalomjegyzék.

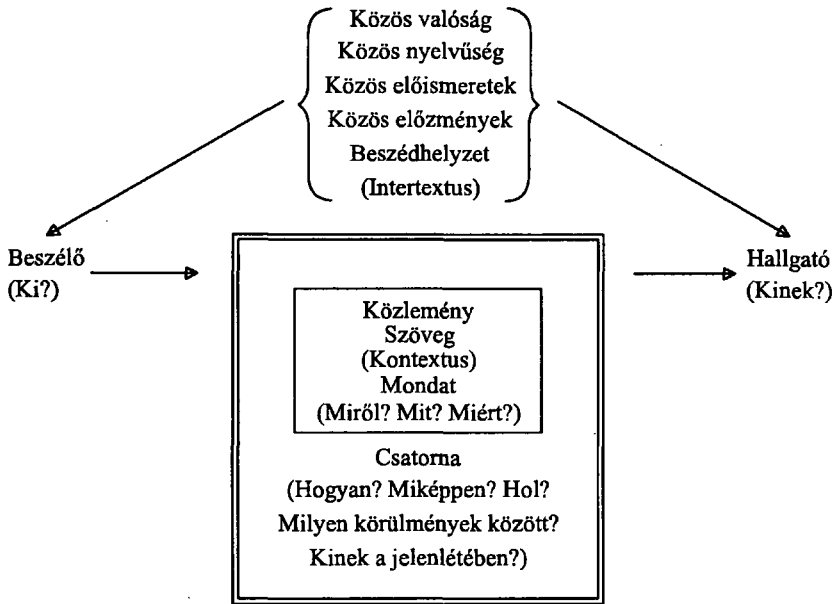
Ha szemügyre vesszük a két kötet tartalomjegyzékét, nyomban nyilvánvalóvá válik – ezt már előbb is jeleztük –, az első kötet a kommunikációelméleti alapokra helyezett retorika általános elvi és elméleti kérdéseit tárgyalja, igen részletes kommunikációelméleti kontextusban, a második kötet anyaga már gyakorlatibb jellegű, főleg a szövegszerkesztés, a különböző megnyilatkozásfajták és műfajok jellegzetes típusai, a szónoki magatartás lényeges vonásai, a mondanivaló előkészítésének és kialakításának a feltételei, az érvelés kérdései stb. kerülnek terítékre. Természetesen a fejezetek felsorolása csak egészen elnagyoltan tájékoztatja az olvasót a fejezet tartalmáról, csak a részletezés, az alfejezetek bemutatása oldhatná meg a tökéletesebb tájékoztatást, de mivelhogy ez kb. 16-18 könyvoldalt tesz ki, erről nyilvánvalóan le kell mondanunk. Éppen ezért a továbbiakban csupán egy-két gondolatot próbálunk a számtalan, érdekesebbnél érdekesebb kérdés közül kiragadni, ezzel is arra bízva az olvasót, hogy föltétlenül vegye kézbe ezt a könyvet, mert az ismertetés – az anyag gazdagsága következtében – csak figyelemfelkeltő lehet.

Ennek a gazdag és több tudományterületet érintő alkotásnak a lényegéről, végső soron WACHA IMRE retorikai koncepciójáról úgy adhatunk legkönnyebben számot, ha az ő, imént már idézett retorikameghatározásából indulunk ki. Ebben a meghatározásban a szerző erőteljesen hangsúlyozza a helyes logikai és nyelvi gondolkodás kialakításának szükségességét, a retorikát voltaképpen a közélet nyilvánossága előtti megszólalás elméleti és gyakorlati tudományának tekinti. Azokat a feltételeket és tényezőket veszi számba, amelyek a helyes nyelvi és logikai gondolkodás kialakítását segítik, tudományosan megalapozott érvekkel támogatva mutatja be azokat a fogásokat és eljárásokat, melyek a helyes gondolatok, a hatékony és kulturált kommunikáció útjait egyengetik. Noha WACHA IMRE – ha emlékezetem nem csal – külön nem sok szót ejt a ‘szó’ hatalmáról, minden megállapítása, minden érvelése erről szól. S hogy ez mennyire bizonyítható, álljon itt WACHA IMRÉnek egy ARISZTOTELÉSZ-idézete: „(...) helytelen lenne, ha szígyenletesnek tartanánk, hogy nem vagyunk képesek testi erőnkkel segíteni magunkon, az viszont nem, ha beszédünkkel nem tudjuk ezt tenni, jóllehet a beszéd használata sokkal inkább az ember tulajdonsága, mint a testi erő igénybevétele. *Az a tény, hogy sok kárt tehet az, aki igazságtalanul él a beszéd eme képességével, az erény kivételével minden jóról elmondható, különösen a leghasznosabbról, például az erőről, az egészségről, a gazdaságról, a hadvezéri tehetségről. Ha valaki jog szerint használja fel ezeket, a lehető legtöbbet használ, ha viszont jogtalanul, a lehető legtöbbet árt.*” (Lásd: ARISZTOTELÉSZ: *Rétorika*, Gondolat Kiadó, Budapest, 1982. 9, idézi WACHA: 46-47, a kiemelés is tőle.)

8. Ahhoz, hogy valaki jó szónok legyen, természetesen nagyon jól kell ismernie azt a nyelvet, annak a nyelvnek a rendszerét, a grammatikáját és stilisztikai fogásait, eszközeit, amelyen meg akar szólalni a nyilvánosság előtt, azaz megfelelő nyelvi kompetenciával kell rendelkeznie. De mint már utaltunk rá, a nyelvi kompetenciával a mindennapi életben sem boldogulunk, szükségünk van a konkrét beszédhelyzet megkövetelt kompetenciára, mely bizton eligazít a szituációs kontextusban. WACHA IMRE a retorika kommunikációelméleti megalapozásakor föltétlenül egy meghatározott szituációs kontextusban gondolkodik, és számol a kommunikatív kompetencia irányító, szabályozó szerepével. Nem kell mondanunk, hogy a közéleti szereplés csak akkor lehet eredményes, ha a szónok tisztában van a kommunikációs szituáció tényezőivel. WACHA IMRE,

aki ebben a munkájában is igen hálásan támaszkodik DEME LÁSZLÓ eredményeire, a kommunikációs szituáció összetevőit az 1. ábra szerint látja.

Természetesen ebben az ábrában benne van mindaz, amit fentebb a nyelvi és a kommunikatív kompetenciáról elmondottunk, de ezen kívül tartalmazza az úgynevezett világismeretet és mindazokat a tényezőket (hely, alkalom, feladat, légkör, időpont, körülmények stb.), amelyek kommunikációs szituáció lényegét képezik.

1. ábra (lásd: 205)

Ha a retorika kommunikációelméleti alapjairól beszélünk, ha egyáltalán szóba hozzuk a kommunikációt, akkor szinte akaratlanul előtérbe kerül az információ fogalma is. WACHA nem kerüli meg ezt a kérdést, a felcserélésüket és az olykor szinte észrevétlen azonosításukat elkerülendő, a két fogalmat elhatárolja egymástól, ám nem ártott volna, ha ebbe a fogalmi tisztázásba bevonta volna a jelentés fogalmát is, természetesen elsősorban az információ viszonyában. Azt nem kell különösebben hangsúlyoznunk, hogy mennyire fontos a kommunikáció és az információ fogalmának az elhatárolása. WACHA idézi DEME LÁSZLÓNAK a kommunikációnak és az információnak az elhatárolásáról szóló fejtegetéseit. DEME szerint „*az információnak elsősorban oka van, a kommunikációnak célja; az információs kapcsolatban a vevő »megfejtő«, a kommunikációs viszonyban azonban »partner«, sőt »címzett«.* S a valódi kommunikáció éppen ezért interaktus, melyben »adó« és »vevő« bármikor szerepet cserélhet” (34). Ez világos, logikus érvelés, aminek a leglényegesebb részét WACHA dőlt szedéssel idézi. De mint-hogy a kommunikációs viszony az információs kapcsolatnak sajátos fajtája – amint ez az itt nem szereplő DEME-idézetben olvasható –, talán nem ártana azt sem hangsúlyozni –

bármilyen célja is van a kommunikációnak abban az értelemben, hogy a kommunikációs aktusba mit akarnak a felek elérni –: mindenfajta kommunikációs viszony egyben információs kapcsolat is. Itt a hangsúly a kapcsolaton van, ugyanis – itt WACHA ismét DEMÉT idézi – „*A kommunikáció (...): közvetlen, szoros és egyenrangú kapcsolat beszélő és hallgató között*” (a kiemelés újból WACHA IMRÉTŐL származik); ha ez így van – márpedig ez tagadhatatlan –, akkor ebben az esetben is a kommunikációs viszony egyben az információs viszonyt (kapcsolatot) is feltételezi, mert a kommunikáció során egymást informálják gondolataikról, érzelmeikről stb.

Hogy még mi minden, milyen elméleti és gyakorlati kérdések ismerete szükséges az eredményes nyilvánosság előtti megszólaláshoz, a közéleti (szónoki) megnyilatkozásnak milyen fajtái, típusai vannak, milyen meggyőzőlélektani, pedagógiai és didaktikai ismeretek elsajátítását kívánja meg egy nyilvánosság előtti eredményes fellépés, milyen személyiségi jegyekkel kell rendelkeznie egy jó szónoknak, miként fejleszthető a magatartás és illemkultúra, melyek a nyilvános szereplés előkészítésének a legfőbb mozzanatai, az anyag elrendezésének (dispositio) és megszerkesztésének a kérdései stb. – mindezekről bőséges felvilágosítást kaphat az, aki elolvassa ennek a könyvnek az első kötetét, de biztatom arra is, hogy a második kötetet se hagyja cserben.

9. WACHA IMRE ezzel az alkotásával nemcsak azt bizonyította, hogy igen otthonosan mozog a kommunikáció- és információelmélet területén, hanem azt is, hogy három évtizedes beszéd- és retorikaoktatói elméleti ismereteit és gyakorlati tapasztalatait megfelelő szintézisbe tudja foglalni, olyan módon és olyan színvonalon, hogy – amint már utaltam rá – a retorikája úttörő jellegű munka, és az utóbbi évtizedek magyar retorikai szakirodalmának legkiemelkedőbb alkotása. De nem csupán erről van szó. A kommunikáció az esetek túlnyomó többségében természetes emberi nyelvek révén valósul meg, voltaképpen tehát a partnerek a kommunikáció során szövegeket produkálnak. WACHA alapos jártasságra tett szert a korszerű szövegtan területén is, „stílusosan” tudja kezelni a szövegeket, pontosabban szólva: a stílusztika területén is otthonosan mozog, hogy ne is beszéljünk a retorikai ismereteiről. Nos, munkájának második kötete az élőszóbeli és az írott megszólalás főbb típusait elemzi, a mondanivaló megfogalmazásának alapelveit tárgyalja, és a metakommunikációs eszközökről szól, voltaképpen a kommunikáció eszköztárát mutatja be, aminek az ismerete és gyakorlati felhasználása épp olyan lényeges mozzanata a nyilvánosság előtti megszólalásnak, mint például az elmondandó szöveg logikus megszerkesztése. Hogy mi tartozik a kommunikáció, a nyilvánosság előtti megszólalás eszköztárába? A külső megjelenéstől az öltözködésen, a mozgáson, a gesztuson, a tekinteten át a mimikáig és a különböző érzékszervi élményekig (hallás, tapintás, bőrérzékelés, szaglás, ízlelés), s mindezek a nonverbális kommunikációs eszközök hatékonyabbá és eredményesebbé teszik a verbális kommunikációt.

Ezek az eszközök elengedhetetlen kísérői a legkülönbözőbb retorikai műfajoknak (ünnepi beszéd, megemlékezés, esküvői beszéd; vagy a klasszikus retorika műfajai közül: vádbeszéd, védőbeszéd, bírói beszéd, aztán a legkülönbözőbb alkalmakkor elmondott beszédek, melyeknek a sorát vég nélkül folytathatnánk), de legalább ennyire lényeges ezekben a műfajokban a különböző retorikai fogásoknak, retorikai alakzatoknak az alkalmazása, az úgynevezett érvelési technikák, melyek közül megemlíthetjük: a kényszerítő érvelést, a feltevéssel történő érvelést vagy a paradoxonnal, alternatívával, túlzással történő érvelést. Bőséges anyagot tár WACHA az olvasó elé a különböző vita- és

tudományos ülések mikéntjéről, a tömegtájékoztató műfajokról vagy a publicisztikai tevékenységgel összefüggő kérdésekről, az írásos kommunikáció különböző válfajairól stb.

10. Meg kell mondanom, nehéz feladatra vállalkozik az a kutató, aki egy ilyen látószólag azonos tudományos területen mozgó kérdéskört felölelő könyvről óhajt ismertetést írni. Itt egy szerteágazó, nagy összefüggéseket integráló alkotásról van szó, melynek minden alfejezetéről – nem a bíráló, hanem a továbbgondolás szándékával – terjedelmes tanulmányokat lehetne írni. Nem véletlenül szerepel írásom címében a „*mögöttes terület*” kifejezés. Ezt próbáltam halványan érzékeltetni, midőn szót ejtettem a retorika kapcsán a kommunikációelméletről, a szövegtanról, a pragmatikáról, a szocio- és pszicholingvisztikáról, a stilsztikáról, a meggyőzéslélektanról és a hermeneutikáról, természetesen nem egyenlő arányban, egy-egyről esetleg csak említést tettem, a mások szerepét talán valamivel részletesebben taglaltam, de egyiket sem szándékomnak megfelelő mértékben.

A szerzőről, WACHA IMRÉRŐL, erről a munkájáról és e területen végzett tevékenységéről csak a legnagyobb elismerés hangján szólhatok. Imponálóan gazdag szakanyagot mozgatott meg és dolgozott fel a retorikájában. Csak az irodalomjegyzék 28 könyvdalt tesz ki, amiből ő 41 dolgot mondhat magáénak a felsorolt kb. 400 munkából. Viszont nem ártott volna, ha a szerző több külföldi szerző munkáját idézte volna, mert az elmúlt évtizedekben a nyugati országok gazdag szakirodalma erre lehetőséget adott volna. Mondom: az irodalomjegyzékének gazdagsága így is lenyűgöző. WACHA könyve nincs teletűzdelve szakállas lapalji jegyzetekkel, nyilván azért, mert nem csupán szakembereknek szánta, de amit egyes lapalji jegyzeteiben elmond, az arról tanúskodik, hogy e két, elég vaskos kötet is (625 oldal) kevésnek bizonyult ahhoz, amit erről a kérdéskör-ről még el tudott volna mondani. Én személy szerint csak azt sajnálom, hogy ebbe a két kötetbe nem fért bele a szövegalkotás szabályainak és követelményeinek összefoglalása. Azt hiszem, ha BÁRCZI tanár úr élne, nem venné rossz néven, hogy egykori tanítványa 1995-ben megjelent retorika könyvét az ő '63-ban megjelent *A magyar nyelv életrajza* című könyvéhez hasonlítom abból a szempontból, hogy mindkettő magas szakmai színvonal mellett kielégíti a legigényesebb tudományos követelményeket, és ugyanakkor a nem szakember számára is érthető és érdekes olvasmány. Éppen ezért WACHA IMRE *A korszerű retorika alapjai 1-2* című könyvét igen melegen ajánlhatom a nyilvánosság előtt megszólalni kívánó közéleti személyiségeknek és azoknak, akiknek hivatásuk a nyelv által is hatni közböns társadalmunkra. A gondolatunk akkor ölt testet, ha megfelelő formát adunk mondanivalónknak, mert a szó csak így jut el az észhez és a szívhez – parafrázálva WACHA IMRE szavait, s az ő nyomán én is Kölcseyt idézem: „Teljes birto-kában lenni a nyelvnek, melyet a nép beszél: ez első és elengedhetetlen feltétel. De erre még nem elég azon nyelvismeret, mely dajkánk karjai közt reánk ragadt; s azt hinni, hogy gyermekkori nyelvünkkel az élet és a tudomány legmagosb s legtitkosb tárgyát is tisztán s erőben előadhatjuk, nevetséges elbizottság. Igyekezned kell nemcsak arra, hogy beszéded hibátlanul zengjen ajkaidról; hanem arra is, hogy kedves hajlékonysággal, gazdag változékonyssággal, tisztán kinyomva, s szívre és lélekre erőben munkálva, okaidnak s érzelmeidnek akaratoktól függő tolmácsa lehessen.” (Kölcsey Ferenc: Parainesis Kölcsey Kálmánhoz. In: *Kölcsey Ferenc összes művei*, Budapest, 1960. 1112, idézi WACHA IMRE, II. 291.)

Máté Jakab